

OSNIVANJE I DJELOVANJE OSNOVNIH I SREDNJIH ŠKOLA NA PODRUČJU DANAŠNJE OPŠTINE NOVI GRAD: NEKAD I DANAS

Milan D. Matijević¹

Стручни рад DOI10.7251/NSK2001073M UDK373.3/.4(497.6Novi grad)+373.5(497.6Novi Grad) COBISS.RS-ID 129744897

Rezime

Godine 2020. opština Novi Grad sastoji se od jednog grada te tridesetak sela i zaselaka, i broji oko 25.000 stanovnika. Na području opštine djeluje jedna gimnazija, jedna mješovita srednja škola te četiri osnovne škole s desetak područnih škola. Prve osnovne škole osnovane su i počele s radom sredinom 19. vijeka (1855. godine, Novi Grad i Velika Rujiška). Nažalost, u drugoj deceniji ovog vijeka uočljiva je izražena depopulacija stanovništva na području opštine. Uzroci smanjenja broja stanovnika jesu smanjen natalitet te ekonomski razlozi, jer su krajem prošlog i početkom ovog vijeka prestale s radom ili smanjile obim zaposlenosti neke veće fabrike i preduzeća (npr. Sana, Lignošper, Japra, Željeznica itd.). Većina stanovnika našla je posao u evropskim državama (uglavnom Sloveniji, Austriji i Njemačkoj), a jedan broj ih je otišao u Srbiju (Vojvodina i Beograd). Zbog raseljavanja stanovništva te smanjenog nataliteta, svake godine smanjuje se broj djece dorasle za školu te i broj razrednih odjeljenja, pa su neke područne škole prestale s radom. Nažalost, većina škola koje

---

¹Milan D. Matijević je bio doktor pedagoških nauka i profesor emeritus na Učiteljskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Preminuo je 05.10.2020. dok je ovaj rad bio u fazi pripreme za štampu. U ovom broju časopisa *Naša škola* posvetili smo uvaženom i dragom profesoru *In memoriam* koji je napisao kolega doc. dr Miroslav Drljača.

prestaju s radom ostavljaju školske zgrade prazne i prepušta ih propadanju. Tako su se neke školske zgrade koje su bile pune đaka prije pedeset ili stotinu godina potpuno srušile, a prostor na kojem su stajale prepušten je rastu korova ili stanovnici koji stanuju u blizini kose travu na prostorima bivših školskih dvorišta i igrališta.

Ključne riječi: osnovna škola, sekundarno obrazovanje, gimnazija, strukovna škola, opština Novi Grad.

Uvod

Za istoriju razvoja školstva na području današnje opštine Novi Grad posebno su važne godine 1855, 1856. i 1920.

Godine 1855. u Novom Gradu, na brdu Jablanica, uz pravoslavnu crkvu, u omanjoj zgradi počeo je jedan sveštenik podučavati djecu pismenosti (Drobac, 2004; Todić, 2006). Godine 1855. započelo se u selu Velika Rujiška s opismenjavanjem i osnovnim školovanjem, a 1920. u Novom Gradu započelo se s osposobljavanjem zanatlija i trgovaca (Todić, 2006). Međutim, ovaj jednostavan odgovor na pitanja o počecima i razvoju školstva na području današnje opštine Novi Grad traži dosta dodatnih objašnjenja i podsjećanja na neke istorijske činjenice.

Razumijevanje osnivanja i djelovanja osnovnih i srednjih škola na području današnje opštine Novi Grad biće olakšano ako podsjetimo na neke važne istorijske događaje koji su uticali na doseljavanje i raseljavanje stanovništva na ovom geografskom području. Ovo je posebno važno za razumijevanje današnjeg stanja školstva i populacije stanovništva na području ove opštine.

Ovo su ti važni događaji (Karanović, 1925; Papić, 1972; Oljača, 1994; Lopašić, 1890):

- snažan prodor Osmanlija na Balkan (1371. i 1389. godine);
- dolazak Osmanlija na područje današnje Bosne i Hercegovine (1463. godine);
- okupiranje Pounja od strane Osmanlija oko 1575. godine;
- Aneksija Bosne i Hercegovine od strane Austrougarske monarhije (1878. godine);

- Prvi svjetski rat (1914–1918);
- formiranje nove državne tvorevine (Kraljevina SHS, Kraljevina Jugoslavija: 1918–1941. godine);
- Drugi svjetski rat (1941–1945);
- vrijeme tzv. „druge” (socijalističke) Jugoslavije (1945. do 1991. godine);
- građanski rat (od 1992. do 1995. godine);
- Republika Srpska u sastavu Bosne i Hercegovine nakon Dejtonskog sporazuma (od 1995. godine do danas).

Sva spomenuta historijska događanja imala su veliki uticaj na migracije stanovništva na prostorima Zapadnog Balkana, a posebno na migracije srpskog stanovništva. Zato je teško govoriti o tačnim podacima o broju predstavnika pojedinih naroda koji su živjeli na ovom prostoru.²

Ovo razmatranje školstva na području Novog Grada odnosiće se uglavnom na period 19. i 20. vijeka. O nekom posebno organizovanom institucionalnom školstvu prije ovog vremena na ovom prostoru teško je govoriti, iako su vjerske ustanove organizovale za svoje potrebe opismenjavanje budućih vjerskih službenika, a za ostatak stanovništva bilo je posebno važno samo učenje ratničkih vještina koje je organizovala osmanlijska vlast do 1878. godine ili Austrougarska monarhija od 1878. do 1914. godine.

Pored prethodnih činjenica, treba podsjetiti na to da je u 19. i 20. vijeku iz različitih razloga stalno rastao interes za školovanje i opismenjavanje. Prvo, procjenjuje se da je u to vrijeme (npr. krajem 19. vijeka) na Zemlji živjelo malo više od jedne i po milijarde stanovnika (danas više od sedam milijardi!). U vezi s tim, podsjetimo da ni na području današnje Bosne i Hercegovine nije živio ni približan broj stanovnika koji na tom prostoru živi danas. Osim toga, nivo razvijenosti tehnike, tehnologije, saobraćaja i načina komuniciranja nije tražio veći broj pismenih ljudi. Zato nije teško objasniti

---

²Drobac (2004), navodi da je 1910. godine u Novom Gradu (gradsko naselje) registrovano 3.309 stanovnika, od kojih 64,25% muslimana, 24,70% pravoslavaca te 10,43% katolika. Treba imati u vidu da su muslimani kao zemljoposjednici živjeli u gradovima, a Srbi su se u 18. i 19. vijeku bavili pretežno zemljoradnjom. Krajem 19. i početkom 20. vijeka, na području tadašnjeg sreza Novi Grad došlo je do velikog porasta broja stanovnika. Povećanje broja stanovnika po konfesijama bilo je kod pravoslavaca 6.085 lica odnosno 37%, a kod muslimana 652 ili 14%, te kod katolika 1.103 lica ili 23%.

zašto su prvi veći interes za opismenjavanje i otvaranje osnovnih škola pokazali predstavnici trgovačkih i zanatlijskih udruženja.

Prve srpske škole na području Novog Grada

Prve srpske osnovne škole otvarane su u većim naseljima ili na putevima kojima je gravitiralo više manjih naselja. Tako su na području o kojem ovdje pišemo prve osnovne škole osnovane u naseljima Bosanski Novi (1855³) i Velika Rujiška (1856). Tu su, dalje, osnovane škole u selima Adrapovci (danas Rudice, 1895), Dobrljin i Čađevica (između 1907. i 1910. godine). Srpska osnovna škola u Adrapovcima (Rudicama), prema crkvenim podacima, otvorena je 1881. godine, a 1901. godine imala je 54 učenika (Drobac, 2004: 186). Prije aneksije od strane Austrougarske monarhije, djelovala je i četvororazredna škola u naselju Bukovača (1871). Inicijatori osnivanja u pravilu su bili ljudi iz crkvenih odbora, a formirani su posebni školski odbori koji su brinuli o svim pitanjima koja su se odnosila na osnivanje i gradnju škola te osiguravanje učitelja i finansiranje svih troškova.

„Prva srpska osnovna škola u Novom Gradu počela je s radom 1855. godine. U prvo vrijeme nastava je izvođena u zgradi srpske pravoslavne crkve na kosi Jablanica, a tek 1866. godine uz pomenutu crkvu podignuta je posebna zgrada za osnovnu školu. Kao učitelji u ovoj školi radili su neki Subanović, Kostić i Sučević“ (Simo Kondić u *Ljetopisu o Novom Gradu*; prema: Drobac, 2004: 69).

U posljednjoj četvrtini 19. vijeka na području novogradske opštine pri svakoj džamiji organizovani su mektebi, muslimanske vjerske škole, odvojeno za mušku i žensku djecu. Pri srpskim crkvama su u pravilu organizovane i škole za srpsku djecu, u koje su dolazila, uglavnom, djeca trgovačkog, zanatskog i sveštenečkog staleža (Drobac, 2004: 70).

---

³Razni autori navode različite godine početka osnovnog školstva u Novom Gradu. Tako Drobac (2004), pozivajući se na Bogičevića (1965), navodi godinu 1855, a Todić (2017) godinu 1866. Zabunu izaziva što se govori jednom o državnoj, a drugi put o privatnoj osnovnoj školi. Prva državna srpska škola u Novom Gradu osnovana je, prema nekim izvorima, 1886. godine, a prvi učitelj u toj školi bio je Stanko Ljubičić (Drobac, 2004: 186).

Slika 1. Sela na području opštine Novi Grad 2020. godine

(Autor: Vladimir Varjačić, https://sr.wikipedia.org/wiki/Општина_Нови_Град, preuzeto 1.3.2020. godine prema dozvoli autora)

Na ovom mjestu treba svakako spomenuti ime Pere Drljače, koji je bio veliki dobrotvor i osnivač zadužbina krajem 19. vijeka, iz kojih je finansirana izgradnja školskih zgrada u Novom Gradu te u njegovom rodnom selu Mala Novska Rujiška. Ovaj trgovac, poduzetnik i humanista istakao se u borbi za crkveno-školsku autonomiju na području Bosne i Hercegovine u posljednjoj četvrtini 19. vijeka. Zato jedna ulica u Novom Gradu danas nosi njegovo ime (više o njemu u: Drobac, 2004: 189–190).

Budući da su školske zgrade krajem 19. i početkom 20. vijeka bile izgrađene i djelovale na širokom prostoru, tako da je između škola bila udalje-

nost 15, 20 ili više kilometara, bilo je učenika koji su svakodnevno pješačili dvadesetak kilometara do škole i nazad kući. Kako je to izgledalo, opisat ćemo kratko na primjeru poznatog akademskog slikara iz ovog kraja Lazara Drljače (1881–1970), koji je živio u selu Blatna (u to vrijeme: Donji Bušević), a pohađao je osnovnu školu u pretežno muslimanskom naselju Otoka,⁴ u kojem je djelovala najbliža osnovna škola, udaljena od njegove kuće oko devet kilometara.

Lazar je rođen 1881. godine i, naravno, nije s navršenih sedam ili osam godina mogao (od kuće do škole i nazad) pješačiti 18 kilometara svaki dan. Njegov otac, iako seljak, bio je pismen i naučio je pametnog dječaka Lazara da čita i piše u toku jedne zime kad je Lazar navršio sedam godina, ali nije mogao ni zamisliti da tako malog dječaka šalje svakodnevno do škole u Otoku na nastavu. Nastavna godina tada je trajala oko 200 dana godišnje i većina roditelja izbjegavala je da upisuje djecu u školu i da ih izlaže takvim naporima i opasnostima (snijeg, kiša, psi lutalice...) koje se mogu pojaviti na prašnjavoj makadamskoj cesti uz Unu od Blatne do Otoke. Od Lazarove kuće do škole na šest od devet kilometara nije bilo niti jedne nastanjene kuće, a u njegovoj biografiji nije zapisano da je imao nekog školskog druga koji bi mu pravio društvo barem na dijelu puta. S jedne strane makadamske ceste teče hirovita rijeka Una, a s druge strane su bile oranice, livade i šuma (tada još nije bila izgrađena unska željeznička pruga). Često se moglo dogoditi da na putu od kuće do škole mali učenik Lazo ne sretne nikoga, a i da neki seljak s konjskom ili volovskom zapregom vozi nešto na sajam u Otoku ili Bosansku Krupu, pa primi na kola i dječaka koji putuje u školu. Danas možemo pokušati da zamislimo nekog jedanaestogodišnjeg dječaka s torbom na leđima koji rano ujutro ili kasno predveče pješači cestom u septembru, decembru, februaru ili maju, uz jake vjetrove, pljuskove, vrućine... Naravno, u torbi je, osim tablice za pisanje, morao ponijeti nešto za jelo, barem za dva obroka.

Roditelji koji su željeli svojoj djeci omogućiti opismenjavanje i školovanje podsticali su ih i pomagali im da samostalno kod kuće vježbaju čitanje,

---

⁴Osnovna škola u Bosanskoj Otoci osnovana je 1887. godine (Oljača, 1994). U literaturi je zabilježeno da je prije ove škole osnovana srpska osnovna škola u Adrapovcima (1881. godine), ali je Lazar ipak upisan u Otoku, koja je bila, otprilike, jednako udaljena od Lazarove rodne kuće kao i škola u Adrapovcima (Drobac, 2004: 186).

pisanje i računanje, a kada ojačaju, upisivali su ih u najbližu školu da i službeno steknu svjedocanstvo o školovanju. Tako je učinio i Lazarov otac pa je Lazar krenuo na nastavne aktivnosti tek kada je navršio jedanaest godina. Zato ne treba čuditi da je Lazar završio četvrti razred osnovne škole (1896. godine) kao najbolji učenik generacije s navršenih petnaest godina života te da u šesnaestoj godini života u Sarajevu upisuje prvi razred bravarskog zanata (petnaest godina školovanja!). Sličnu sudbinu su proživljavala i druga djeca koja su željela da završe osnovnu školu, a iz opisanog scenarija školovanja Lazara Drljače može se naslutiti zašto su roditelji izbjegavali da u školu upisuju žensku djecu.

Neki su roditelji u vrijeme nastavnih dana plaćali za svoje dijete stanovanje i hranu kod nekih prijatelja, rođaka i poznanika koji su stanovali u blizini školske zgrade.

Prvi učitelji

Prve srpske osnovne škole na području Bosne i Hercegovine otvarane su sredinom 19. vijeka. Glavni problem za školske odbore koji su željeli da osnuju školu u svom mjestu ili opštini bio je pronaći ozbiljnog i kvalitetnog učitelja. Taj je posao bio predviđen uglavnom za muškarce jer su se ženske osobe, ako ih je i bilo pismenih, morale udavati i rađati djecu, pa bi tako škole ostajale bez učiteljske radne snage.

Tamo gdje nisu osnovane osnovne škole, imućniji trgovci, zanatlije ili seljaci pronalazili su pismene osobe kojima bi platili da njihovu djecu kod kuće podučavaju čitanju, pisanju i računanju, bez obzira na to kakvu školu su prije završili odnosno jesu li uopšte završili neku školu. Danas se takav model školovanja naziva „nastava u kući“ ili „škola u kući“. Važno je bilo da znaju čitati i pisati pa je tim vještinama trebalo da podučavaju i njihovu djecu (Matijević i Nikić, 2013).

U literaturi je zapisano da su sveštenici pravoslavnih crkava u pravilu svoje sinove podučavali individualno vještinama čitanja, pisanja i računanja, da bi se kasnije doškolovali za sveštenečki posao i naslijedili posao koji je radio njihov otac, a koji je, koliko-toliko, bio siguran izvor prihoda. Takođe, bilo je slučajeva da su se neke zanatlije, seljaci ili trgovci dogovarali sa sve-

štenicima da uzmu i njihovu djecu kod sebe na opismenjavanje, odnosno učenje vještina čitanja i pisanja. U zamjenu za tu uslugu ta su djeca pomagala pri obavljanju svih kućanskih poslova te obavljali radove u bašti ili na nji-vi (Jurišić, Matijević i Nikić, 2005).

Početkom devetnaestog vijeka često su se po bosanskim gradićima i selima kretale odrasle osobe koje su znale čitati i pisati te nudile bogatijim građanima podučavanje njihove djece tim vještinama. Često su to bile izbjeglice iz područja Austrougarske (Hrvatske), uglavnom bivša vojna lica. To su bili ugovorni angažmani na nekoliko mjeseci ili jednu godinu. Sve to ne možemo nazvati školom, već samo individualnim podučavanjem i opismenjavanjem, odnosno nekim modelom „škole u kući“.

Nakon sredine devetnaestog vijeka, odnos prema učiteljima prilično se promijenio. Svaka škola željela je da za svoje učenike obezbijedi najbolje, kvalitetne i školovane učitelje. O tome Mitar Papić (1978: 67) piše: „Šezdesetih godina i kasnije (sredinom 19. vijeka; napomena M. M.) javljaju se prvi školovani učitelji iz redova domaćih ljudi, koji uče škole u Srbiji, Hrvatskoj, Vojvodini i Rusiji. Veći broj učitelja došao je i iz zadarske bogoslovije, a pred kraj ovoga perioda i iz Pelagićeve bogoslovije u Banjoj Luci. U srpskim učiteljskim školama u Karlovcu i Pakracu školovao se veći broj učitelja iz Bosne i Hercegovine.”⁵

Učitelji razredne i predmetne nastave koji su radili u osnovnim školama na području opštine Novi Grad, poslije Drugog svjetskog rata školovali su se u učiteljskim školama (uglavnom Prijedor, Banja Luka, Bihać) te u pedagoškim akademijama (najčešće u Banjoj Luci i Petrinji). Posebno treba istaknuti uticaj Banjolučke bogoslovije na razvoj osnovnog školstva na području Krajine, dakle, i na području današnje opštine Novi Grad. Bogosloviju je osnovao poznati narodni ljekar, publicista, humanista, revolucionar i pedagog Vasilije Vaso Pelagić 1866. godine. Vaso Pelagić rođen je u selu Gornji

---

⁵Od 1871. godine djeluje u Pakracu Srpska učiteljska škola (jedno vrijeme kao muška učiteljska škola), a od 1875. godine u Karlovcu djeluje Srpska ženska učiteljska škola. Obje su škole nakon 1921. godine nastavile djelovati prema jedinstvenom programu za učiteljske škole u Kraljevini Jugoslaviji. Treba podsjetiti da su Pakrac i Karlovac u vrijeme osnivanja ovih učiteljskih škola bili u istoj državnoj zajednici s Banjom Lukom i Novim Gradom (Austrougarska monarhija) te da je dosta učitelja iz sjeverne Bosne te Hercegovine zbog jezika i geografske blizine rado pohađalo učiteljske škole u Pakracu i Karlovcu (Matijević i Nikić, 2013).

Žabar, današnje Pelagićevo, 1833. godine, a umro je u Srbiji 1899. godine. Od svršenih polaznika Bogoslovije regrutovani su mnogi učitelji za ostale škole na području Krajine krajem 19. i početkom 20. vijeka, a Pelagićeva knjižica „Rukovođ za srpsko-bosanske, hercegovačke, starosrbijanske i makedonske učitelje“ (Beograd, 1867) dugo je bila korisna stručna literatura za učitelje na području Bosne i Hercegovine (više o Pelagiću kao pedagogu u: Ilić i Mihajlović, 2016: 189–199).

Izgled i oprema prostora za opismenjavanje i podučavanje

Konkretnih zapisa o opismenjavanju na području današnje opštine Novi Grad iz vremena krajem osamnaestog i početka devetnaestog vijeka nema, ali na temelju opisa tih aktivnosti na području Bosne i Hercegovine te hrvatskog dijela Posavine i Vojne krajine u doba Austrougarske monarhije, odnosno na prostorima koje je nastanjivalo pravoslavno stanovništvo, može se zaključiti kako se to događalo te gdje i ko je to radio. Prvo opismenjavanje djece organizovano je uz vjerske objekte ili u njima, jednako kod Srba, Muslimana i Hrvata. U pravoslavnim objektima sveštena lica su opismenjivala svoju djecu, između ostalog, da bi ih pripremili za nasljeđivanje njihovog posla (koji je bio dobro plaćen i siguran) odnosno da bi ih pripremili za život. “Pripremati za život” sredinom devetnaestog stoljeća podrazumijevalo je naučiti čitati, pisati i računati, zatim naučiti elementarnu kulturu ponašanja te pisati službene poruke i pisma poslovnim saradnicima. Djeci sveštenika ponekad su se pridruživala djeca bogatijih građana, za koju je trebalo nešto plaćati. Ta aktivnost podučavanja i opismenjavanja obavljana je u posebnim prostorijama uz crkve, u stanovima sveštenika ili u nekim privatnim kućama (Papić, 1978).

Početkom 19. vijeka članovi crkvenih odbora te odbora pravoslavnih opština počeli su s organizovanim podučavanjem djece u privatnim kućama. Članovi odbora bi pronalazili obrazovane i pismene odrasle osobe, bez obzira na školsku spremu, s kojima bi sklapali ugovor (ili usmeni dogovor) o opismenjavanju jednog djeteta ili više djece u nečijoj privatnoj kući. Takve oblike podučavanja i opismenjavanja ne možemo nazivati školom, jer se u organizovanju nisu poštovala nikakva didaktička i školska pravila (nastavni

plan i program, početak i kraj nastavne godine i slično). Teško je govoriti da se radilo o školi u pravom smislu riječi, koja ima nastavne predmete, nastavne sate i sve druge elemente koje su imale škola s uhodanom nastavnom praksom i odgovarajućom opremom.

Sredinom devetnaestog vijeka počinje se s osnivanjem prvih osnovnih škola, bilo da su one djelovale kao konfesionalne ili kao privatne škole. Nastavni planovi i programi su preuzimani od srpskih konfesionalnih škola⁶ iz Srbije i austrougarskih pokrajina koje su nastanjivali pravoslavni stanovnici najčešće s područja Vojne Krajine na području današnje Hrvatske te s područja današnje Vojvodine (više u: Jurišić, Matijević i Nikić, 2005).

Naravno, prvi učitelji u srpskim privatnim školama preuzimali su nastavna sredstva, knjige i metodiku kakva je primjenjivana u srpskim školama na području Srbije te Vojne Krajine (Hrvatska) i Vojvodine. Prvi učitelji na prostore Bosne i Hercegovine te prostore današnje opštine Novi Grad dolazili su sa spomenutih područja, a učitelji koji su tamo djelovali školovani su u učiteljskim školama u Somboru, Petrinji, Pakracu i Karlovcu (današnja Hrvatska), te Banjolučkoj bogosloviji.

U učionicama prvih škola na ovom području važno je bilo obezbijediti klupe za sjedenje sa stolovima za pisanje te pribor za pisanje. Tu je obično bila i školska tabla na tri noge od letava te računaljka s drvenim kuglicama. Ako su mogli nabaviti veće listove papira, učitelji su crtali i slikali detalje o temama kojima su podučavali svoje učenike.

U učionice su, pored računaljke i table, kasnije donošene i geografske karte te slike i crteži koje bi pripremio učitelj i donio od kuće. U učionice su donošene i prirodine (prirodni materijali, plodovi, biljke) koje su sakupljali učitelji i učenici, te nastavna sredstva koja bi napravio učitelj (npr. metar, geometrijska tijela, neka letva koja bi služila kao lenjir za crtanje na tabli, pješčanik⁷ itd.). Važan dio razredne opreme bila je peć za grijanje. Bilo je potrebno da roditelji obezbijede drva za učionicu i učiteljev stan. Ponegdje i ponekad su djeca morala svaki dan donijeti u vreći (pored knjiga) po jedan

---

⁶Konfesionalne škole su osnivale crkvene opštine te uprave islamskih institucija. Treba spomenuti da su konfesionalne škole djelovale s pravom javnosti, a neke su djelovale kao privatne škole s nekoliko učenika, obično djeca službenika islamske vjerske zajednice i džamije.

⁷Pješčanik je bio plitki sanduk površine do 1 m² u koji je stavljan suvi sitni pijesak, koji su obično vadili iz rijeka, debljine do 5 cm, a po kojem su učenici mogli pisati slova i brojeve ili praviti reljef krajolika u kojem se nalazila škola.

ili dva komada drveta za grijanje, a kako je u učionici bilo i preko pedesetero djece, skupila bi se prilična gomila drva.

Slika 2. Tipične klupe i stolovi u učionici prije stotinu godina

Klupe za sjedenje su u 19. vijeku bile ponekad duge i po četiri metra, a isto toliko i daska na kojoj je po nekoliko učenika istovremeno moglo pisati na svojim tablicama (vidi sliku broj 2). U nekim su učionicama početkom 20. vijeka bile klupe i stolovi u jednom komadu za dvoje ili troje djece (vidi sliku broj 2).

Učenici su obično nosili svoje školske stvari u šarenim torbama koje su majke plele ili šile od tkanog platna. U torbama su obično nosili tablicu koja je s jedne strane imala crte za pisanje slova, a na drugoj strani kvadratiće za pisanje brojeva i računa. Za pisanje je korištena sušena siva glina ili neka druga pisaljka koja ne bi previše izgrebala tablicu. Za brisanje je korištena krpica namočena vodom.

Nastavni plan i program

Kako je već navedeno, do sredine 19. vijeka za srpski narod na području Bosne i Hercegovine možemo govoriti tek o postojanju individualnih i privatnih projekata opismenjavanja djece sveštenika, trgovaca i zanatlija. To opismenjavanje odnosno podučavanje odnosilo se na učenje čitanja, pisanja i računanja, a podučavatelji, tj. učitelji, bili su ljudi koji su negdje naučili te vještine i znanja (često na dugotrajnoj vojnoj obuci ili su bili samouki). Tek

od sredine 19. vijeka postoje nastavni planovi i programi koji su preuzimani obično od srpskih učitelja s područja Srbije i iz austrougarskih pokrajina (posebno Vojvodine i Slavonije). „Sačuvan je i jedan izvještaj iz koga se vidi da su srpske škole slale nastavni plan na odobrenje turskim vlastima, a i po tome što se iz njega vidi plan za sva četiri razreda škole u godini 1958. “(Papić, 1978: 20). U to doba, u prvom razredu, glavne teme i znanja su bila iz područja/predmeta Bukvar, Poznavanje pismena, Računica i Molitve od zakona. U drugom razredu učenici su učili iz predmeta koji su se zvali Katihizis, Čitanka, Časlavac⁸ i Računica. U trećem razredu imali su Zemljopis, Bosanski jezik i Molitvu od zakona hristijanskog, a u četvrtom razredu tu je bila Gramatika bosanskog jezika, Gramatika njemačkog jezika, Gramatika talijanskog jezika (po izboru), Računica, Zemljopis, Istorija, Zoologija i Katihizis (Papić, 1978; Bogićević, 1965).

*Slika 3. Osnovna škola "Dragan Vujanović" u Svodnoj
(Foto Miroslav D. Drljača)*

U posljednjoj godini turske vladavine, nastavni plan za prvi razred glasio je: Bukvar, Čitančica i Račun; za II razred Slovenski bukvar, Srpska

---

⁸Đak koji uči iz časlovca, vrste čitanke. Oni koji su stupili u školu bili su „mali bukvarci“. Poslije njih su dolazili „bukvarci“, „časlovci“ i „psaltirci“. Prema: *Rečnik srpskih govora Vojvodine*, priredili Dejan Miloradov, Katarina Sunajko, Ivana Čelić i Dragoljub Petrović, Novi Sad: Matica srpska.

---

prva čitanka, Mala istorija crkve, Molitvoslovlje i Račun; za III razred Dru- ga čitanka, Katihizis, Časlavac i Račun; i za IV razred Pismeni sastavi, Srp- ska gramatika, Treća čitanka, Istorija srpskog naroda, Zemljopis i Račun (Papić, 1978). Kolokvijalno su učenike zvali „bukvarci” (1. razred), „čas- lavci” (2. razred) i „psaltirci” (3. razred).

Godine 1909. propisana je „nastavna osnova“ za četiri razreda osnov- ne škole. Za prvi razred obavezna su bila tri nastavna predmeta: Vjeronauka, Jezikoslovlje (zorna nastava), Račun, te još Pjevanje i Gimnastika (ukupno 20 časova sedmično). U četvrtom razredu obavezni su nastavni predmeti Vje- ronauka, Jezikoslovlje (zorna nastava), Račun, Zemljopis i Istorija, Prirodne nauke, Krasnopis, Geometrijsko oblikovanje i crtanje, Gospodarstvo te Pjevanje i Gimnastika (Bogićević, 1965).

Ovo je spisak nastavnih predmeta koje su imali učenici prva četiri raz- reda obavezne osnovne škole u vrijeme Kraljevine Jugoslavije: Nauka o vje- ri i moralu, Srpsko-hrvatski jezik, Račun s geometrijskim oblicima, Zemljo- pis, Istorija, Praktična privredna znanja i učenje, Domaćinstvo, Higijena, Crtanje, Lijepo pisanje, Ručni rad, Pjevanje, Gimnastika i dječje igre.

Spisak nastavnih predmeta koje su slušali i učili učenici u obaveznoj osmogodišnjoj osnovnoj školi, koja je uvedena 1958. godine i koji se nije mijenjao idućih četvrt vijeka, izgledao je ovako: Srpskohrvatski jezik, Poz- navanje prirode i društva, Poznavanje prirode, Fizika, Hemija, Biologija, Matematika, Osnove opštetehtičkog obrazovanja, Poznavanje društva, Geo- grafija, Istorija, Strani jezik, Osnovi socijalističkog morala, Fizičko i zdrav- stveno vaspitanje, Likovno vaspitanje, Muzičko vaspitanje, Domaćinstvo. U to doba, učenici nisu u školi imali nastavu iz vjeronauke (Krnet, 1959).

Godine 1992. izvršene su promjene u nastavnom planu i programu, posebno u istoriji i maternjem jeziku, a uvedena je i vjeronauka. Evo popisa nastavnih predmeta koje su učili učenici nakon 2003. godine: Srpski jezik, Vjeronauka, Prvi strani jezik, Drugi strani jezik, Likovna kultura, Muzička kultura, Priroda i društvo, Poznavanje prirode, Poznavanje društva, Istorija, Demokratija i ljudska prava, Geografija, Fizika, Matematika, Biologija, He- mija, Tehničko obrazovanje, Osnove informatike, Fizičko vaspitanje. U uvodnom razredu učenici uče u područjima i predmetima: Moja okolina, Govor, izražavanje i stvaranje, te Fizičko vaspitanje, ritmika i muzika. Svi ti

predmeti i nastavna područja raspoređeni su u devet razreda obavezne osnovne škole.

Veličina škole i razrednih odjeljenja

Većina osnovnih četvororazrednih škola krajem 19. i početkom 20. vijeka bile su jednorazredne škole. To znači da je u jednoj učionici jedan učitelj radio s 40–50 učenika (ponekad i više!) koji su pohađali nastavu prvog, drugog, trećeg ili četvrtog razreda. Višerazredne škole (više učionica s po jednim razredom u učionici) bile su samo u većim naseljima, kao što je Novi Grad.

U vrijeme Austrougarske monarhije i Kraljevine Jugoslavije, razredna odjeljenja su brojala obično do 40 učenika koje je podučavao jedan učitelj. Samo veća naselja su imala dvorazredne škole s dva kombinovana odjeljenja po 35–40 učenika. Nastava je u takvim školama obično bila organizovana u dvije smjene: prijeponodnevna i poslijepodnevna smjena. U takvim su školama učenici često morali krenuti od kuće rano ujutro, po mraku, jer su mnogi putovali do škole četiri do šest kilometara, a ponekad i više. Dakle, pješaćili su do početka nastave jedan ili jedan i po sat. Takođe su mnogi učenici pješaćili nazad kući po mraku, ako su bili raspoređeni u poslijepodnevnu smjenu.

Poslije Drugog svjetskog rata, broj učenika u učionici bio je 30–35, opet uobičajeno u dvorazrednim kombinovanim odjeljenjima. Poslije 1960 godine, mnoge su škole imale organizovanu nastavu u jednorazrednim odjeljenjima: jedan učitelj je podučavao razred s tridesetak učenika. Tako je bilo u školama u Novom Gradu te većim školama u selima (npr. u Svodni, Dobrljinu, Blatni, Rujiškoj).

Nažalost, poslije rata koji se završio 1995. godine, mnogo je seoskih škola u kojima u kombinovanim razrednim odjeljenjima sjedi po desetak učenika (često i manje!), a škole rade u jednoj smjeni.

Osnovne škole na području opštine Novi Grad 2020. godine

Stanje osnovnih škola, broj škola i učenika, u toku proteklih četvrt vijeka značajno su se promijenili. U tom vremenu formirana je nova opština u Kostajnici, a zbog ratnih događanja odselio se dio stanovništva. Odseljavanja

nje stanovništva s područja ove opštine nastavilo se iz ekonomskih razloga i do današnjih dana. Taj trend odlaska stanovnika doveo je do zatvaranja nekih područnih odjeljenja ili su neka pred zatvaranjem. Područno odjeljenje Sokolište je u protekloj školskoj godini imalo upisanih šest učenika, a u Područnom odjeljenju Prusci bila su četiri učenika. Učenici prvog razreda iz Blatne od 2019. godine idu u područnu školu Rudice, a u Blatni su ostala samo tri učenika viših razreda, koji će iduće godine takođe poći u PŠ Rudice, dok se škola u Blatni, nakon dugogodišnjeg djelovanja, zatvara. Dakle, vidi se trend koji vodi prema zatvaranju područnih škola.

*Slika 4. Osnovna škola „Vuk Karadžić“ u Novom Gradu
(Foto Miroslav D. Drljača)*

Godine 1918. najviše je učenika bilo upisano u Osnovnu školu „Vuk Karadžić“ (ukupno 647). U osnovnoj školi „Sveti Sava“ u Novom Gradu) bilo je 2018. godine upisano 463 učenika osnovne škole. Još su djelovale dvije središnje škole, u Svodni (OŠ „Dragan Vujanović“ sa 154 učenika) te u Donjim Agićima (OŠ „Branko Ćopić“ sa 117 učenika). Neke područne škole 2018. godine pohađalo je 3 do 5 učenika. Više područnih škola prestalo je djelovati između 2018. i 2020. godine.

Srednje škole na području opštine Novi Grad 2020. godine

U novogradsku gimnaziju u školskoj 2017/18. godini upisala su se 244 učenika raspoređena u 12 odjeljenja – devet odjeljenja opšteg smjera, dva odjeljenja računarsko-informatičkog smjera i jedno odjeljenje društveno-jezičnog smjera. Godine 2019. u Gimnaziju su se upisala samo 34 nova učenika.

U Srednjoškolski centar „Đuro Radmanović“ u Novom Gradu u školskoj 2017/18. godini upisano je 166 učenika, a nastavu je u ovoj školi pohađalo ukupno 614 učenika. Godine 2019. u srednju školu je upisano 160 novih učenika. U školu se uključuju učenici koji su devetogodišnju obaveznu osnovnu školu završili u školama na području opštine Novi Grad i opštine Krupa na Uni. U ovoj školskoj godini učenici su školovani u osam područja, i to:

- Ekonomija, pravo i trgovina (poslovno-pravni tehničar, bankarski tehničar, trgovac i poslovni sekretar) – 124 učenika;
- Mašinstvo i obrada metala (mašinski tehničar za kompjutersko konstruisanje, automehaničar, bravar i mehaničar grijne i rashladne tehnike) – 96 učenika;
- Elektrotehnika (tehničar elektrotehnike, tehničar računarstva, tehničar mehatronike, elektroničar mehaničar i autoelektričar) – 121 učenik;
- Saobraćaj (tehničar logistike i špedicije i vozač motornih vozila) – 56 učenika;
- Ugostiteljstvo i turizam (ugostiteljski tehničar, kulinarski tehničar, turistički tehničar, konobar i kuvar) – 69 učenika;
- Geologija, rudarstvo i metalurgija (rudarski tehničar) – 20 učenika;
- Zdravstvo (farmaceutski tehničar) – 78 učenika;
- Poljoprivreda i prerada hrane (agroturistički tehničar, pekar i cvječar-vrtlar) – 42 učenika.

Za 2018/19. godinu planiran je upis u ova područja i zanimanja:

- Zdravstvo – farmaceutski tehničar – 24 učenika;
- Elektrotehnika – električar (3. stepen) – 12 učenika, i elektroničar mehaničar (3. stepen) – 12 učenika;

- Saobraćaj – tehničar drumskog saobraćaja (4. stepen) – 24 učenika i vozač motornih vozila (3. stepen) – 24 učenika;
- Ostale djelatnosti – frizer (3. stepen) – 24 učenika.

Slika 5. Gimnazija „Petar Kočić“ i Srednja škola "Đuro Radmanović" u Novom Gradu (Foto Miroslav D. Drljača)

Škole kojih više nema

Na području opštine Novi Grad postojale su školske zgrade u koje je nekad dnevno dolazilo na stotine djece, u kojima su hiljade djece završile osnovno školovanje, a danas na tim mjestima nema ni traga od školske zgrade (npr. na mjestu osmogodišnje osnovne škole u Blatni, u koju je tridesetak godina dolazilo više od 400 učenika godišnje, danas je zgrada crkve, a na mjestu područne osnovne škole u Matavazima–Skakavac, u koju je pedesetak godina dnevno dolazilo skoro stotinu učenika, danas je šikara (Todić, 2017).

U selu Matavazi (zaselak Skakavac) od 1932. do 1970. godine djelovala je četvororazredna osnovna škola kroz koju je elementarno školovanje sticalo nekoliko stotina djece. Godine 1961. škola je djelovala kao petorazredna, a u školu je te školske godine bilo upisano 137 učenika (Todić, 2017). Škola je potpuno prestala s radom zbog smanjenja broja učenika, a danas na tom mjestu stoji samo gomila kamena od srušene školske zgrade i jedan obnovljeni mlin kojem se djeca dive i oko njega se igraju. Na livadi pored bivše školske zgrade još uvijek se okupljaju mladi da zaigraju mali fudbal, a jednom godišnje okupljaju se mladi i odrasli, uglavnom bivši učenici, kako bi proslavili Prvi maj, međunarodni praznik rada.

Slika 6. Odavno napuštena i srušena Područna jednorazredna škola u zaseoku Skakavac (Foto Duško P. Gašić, 1975)

Otprilike dva kilometra daleko od škole u Skakavcu, u selu Blatna, djelovala je osmorazredna osnovna škola, od 1962. do 1980. godine, kroz koju je prošlo nekoliko hiljada učenika. Škola je prestala s radom zbog smanjenja broja djece, pa je odlučeno da se za preostalu djecu obezbijedi prevoz autobusom u školu u Novom Gradu. Poslije završetka građanskog rata, zgrada škole je srušena. Cigla i ostali materijal podijeljeni su mještanima koji su obnavljali ratom oštećene kuće, a djece više nije bilo dovoljno za djelovanje osmorazredne osnovne škole. Na mjestu bivše škole izgrađena je nova crkva. Petorazredna osnovna škola je djelovala nekoliko godina u zgradi bivše

zemljoradničke zadruge, koja je udaljena oko jedan kilometar od bivše velike školske zgrade (više u: Todić, 2017).

Područna osnovna škola u Petkovcu zatvorena je 1980. godine. Svojevremeno su građani ovu školu obnovili vlastitim sredstvima kako bi djeca mogla ići u školu koja nije daleko od kuće. Danas tamo nema dovoljno djece da škola opstane, a zgrada bivše škole služi kao skladište za lokalni mlin.

Osnovna područna škola u Vitasovcima prestala je s radom 1983. godine. Imala je dva kombinovana odjeljenja, a sada nema djece koja bi pohađala ovu školu. U godini 2018. to je napuštena i zapuštena školska zgrada.

Osnovna područna škola u Grabašnici prestala je s radom 2008. godine. Razlog zatvaranja i u ovom slučaju bilo je to što nema djece koja bi pohađala nastavu.

Područno (petorazredno) odjeljenje Osnovne škole „Sveti Sava“ u Čađavici otvoreno je 1993. godine, a zatvoreno školske 2015/16. godine.

Ekonomske migracije stanovništva s prostora opštine Novi Grad nakon građanskog rata na području Bosne i Hercegovine imale su veliki uticaj i na broj djece koja su bila (ili bi danas bila) školski obaveznici. Veliki broj čitavih porodica odselio je u toku proteklih dvadesetak godina u potrazi za poslom od kojeg se može bolje živjeti, uglavnom u Sloveniju, Austriju i Njemačku.

*Slika 7. Osnovna škola „Sveti Sava“ u Novom Gradu
(Foto Miroslav D. Drljača)*

Zaključak

Iz proučenih tekstova i naučnih radova može se konstatovati da su narodne osnovne četvororazredne škole građene i otvarane na području opštine Novi Grad intenzivnije u vrijeme austrougarske vlasti te u vrijeme Kraljevine Jugoslavije. Osmogodišnje osnovne škole intenzivno su građene i otvarane između 1958. i 1990. godine. U ovom drugom periodu, koji se odnosi na tridesetak godina socijalističke Jugoslavije, u svakom selu ili naselju veličine od 500 do 1000 stanovnika postojala je najmanje četvororazredna osnovna škola, a u svakom naselju veličine 1000 ili više stanovnika djelovala je najmanje jedna osmorazredna osnovna škola. Većina djece mogla je biti upisana u neku od osnovnih škola koja nije bila udaljena od stana ili kuće više od pet kilometara. Skoro sva djeca koja su prema školskim zakonima bila dužna da se upišu u osnovnu školu bila su upisana u školu koja je bila najbliža mjestu stanovanja.

U vrijeme austrougarske vlasti te Kraljevine Jugoslavije, razredna odjeljenja brojala su najčešće između 30 i 40 djece u učionici, a učitelji su ponekad imali obavezu da podučavaju i više od 40 učenika u jednoj učionici. Krajem prošlog i početkom ovog vijeka, na području opštine Novi Grad uočljiv je značajan pad nataliteta te porast ekonomskih migracija stanovništva. Do porasta migracija stanovništva došlo je i zbog ratnih događanja u vrijeme građanskog rata (1992–1995. godine), tako da se iz godine u godinu sve više područnih škola zatvara zbog nedostatka učenika koji bi se u njih upisivali i pohađali nastavu.

Između Prvog i Drugog svjetskog rata, u Novom Gradu su počele sa radom gimnazija i neke strukovne (trgovačka i zanatske škole), a i danas je tako. Danas u Novom Gradu djeluju dvije velike osnovne osmogodišnje škole, te gimnazija i jedna mješovita srednja škola koja ima programe iz područja ekonomije, mašinstva, elektrotehnike, saobraćaja, rudarstva, ugostiteljstva, turizma i zdravstva.

Literatura

- Bogićević, V. (1965). *Razvitak osnovnih škola u Bosni i Hercegovini od 1463–1918. godine*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika BiH.
- Дробац, Д. (2004). *Општина Нови Град кроз историју*. Нови Град: Општина Нови Град.
- Ilić, M., i Mihajlović, T. (2016). *Istorija nacionalne pedagogije*. Banja Luka: Filozofski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci.
- Jurišić, I., Matijević, M., i Nikić, G. (2005). *Srpske škole i istaknuti srpski učitelji u Hrvatskoj do 1941. godine*. Zagreb: Prosvjeta.
- Karanović, M. (1925). *Naselja i poreklo stanovništva: Pounje u Bosanskoj Krajini*. Beograd: Srpska kraljevska akademija.
- Krneta, Lj. (1959). *Osnovna škola*. Beograd: Savremena škola.
- Lopašić, R. (1890). *Bihać i bihaćka krajina*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Matijević, M., i Nikić, G. (2013). *Srpske učiteljske škole na području Hrvatske od 1871. do 1921. godine*. Међународна научна конференција 200 година Српске учитељске школе (препарандије) у Сентандреји и Сомбору, 22. и 23. децембра 2013. на Педагошком факултету у Сомбору. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду.
- Oljača, Č. M. (1994). *Duboka Krajina*. Beograd: Odbor za proučavanje sela SANU.
- Papić, M. (1972). *Školstvo u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske okupacije (1878–1918)*. Sarajevo: Izdavačko poduzeće „Veselin Masleša“.
- Papić, M. (1978). *Istorija srpskih škola u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: IP „Veselin Masleša“.
- Todić, D. (2006). *Kulturni pejzaž novogradske opštine*. Banja Luka: Geografsko društvo Republike Srpske.
- Todić, D. (2017). *Matavazi: Selo otrgnuto od zaborava*. Banja Luka: Geografsko društvo Republike Srpske.

Milan D. Matijević

**ESTABLISHMENT AND WORK OF ELEMENTARY
AND HIGH SCHOOLS IN THE MUNICIPALITY
OF NOVI GRAD: PAST AND PRESENT**

Summary

In 2020, the municipality of Novi Grad comprises one town and around thirty villages and hamlets, with the overall population of 25, 000. With regard to educational facilities, there is a grammar school, a vocational high school, and there are four elementary schools with around fifteen respective branch schools. First elementary schools were established and became operational in the mid-19th century (in Novi Grad and Velika Rujiška in 1855). Unfortunately, in the second decade of this century there was severe depopulation recorded in the area. The reasons for such decrease of population are low natality rates and poor economic conditions as large factories and companies terminated their operations or reduced the number of employees at the end of the 20th and beginning of the 21st century (for example, Sana, Lignosper, Japra, Railway, etc.). The majority of the population moved to European countries (mostly Slovenia, Austria, and Germany), while others moved to Serbia (Vojvodina and Belgrade). Due to this population displacement and low natality rates, the number of children in compulsory education is reduced, resulting in fewer classes. Consequently, some branch schools have been closed, rendering their respective buildings empty and dilapidated. Some schools, which were full of students some fifty or hundred years ago, are now ruins overgrown in weed, with residents living nearby mowing the grass that covers former school yards and playgrounds.

Key words: elementary school, secondary education, grammar school, vocational school, municipality of Novi Grad.

Милан Д. Матиевич

СОЗДАНИЕ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ НАЧАЛЬНЫХ И СРЕДНИХ ШКОЛ В СОВРЕМЕННОМ МУНИЦИПАЛИТЕТЕ НОВИ-ГРАД: СЕЙЧАС И ПОТОМ.

Резюме

В 2020 году муниципалитет Нови-Град состоит из одного города и тридцати деревень и деревушек с населением около 25 000 человек. В муниципалитете есть одна средняя школа, одна смешанная средняя школа и четыре начальные школы с примерно десятью региональными школами. Первые начальные школы были созданы и начали функционировать в середине 19-го века (1855, Нови Град и Велика Рушика). К сожалению, во втором десятилетии этого века в муниципалитете произошла заметная депопуляция населения. Причинами снижения численности населения являются снижение рождаемости и экономические причины, поскольку в конце прошлого и начале этого столетия они перестали работать или сократили занятость на некоторых крупных фабриках и предприятиях (например, Сана, Лигноспер, Джапра, Железная дорога и т. Д.). Большинство жителей нашли работу в европейских странах (в основном в Словении, Австрии и Германии), а некоторые уехали в Сербию (Воеводина и Белград). Из-за перемещения населения и снижения рождаемости число детей, растущих в школу, и количество классов с каждым годом уменьшается, поэтому некоторые региональные школы перестали работать. К сожалению, большинство устаревших школ оставляют школьные здания пустыми и оставляют их приходить в упадок. Таким образом, некоторые школьные здания, которые были полны учеников пятьдесят или сто лет назад, полностью разрушились, и пространство, в котором они стояли, было оставлено для выращивания сорняков или жителей, живущих рядом с волосатой травой в бывших школьных дворах и игровых площадках.

Ключевые слова: начальная школа, среднее образование, гимназия, профессионально-техническое училище, муниципалитет Нови Град.

